

XALQARO JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHDA XALQARO JINOYAT SUDINING KOMPLIMENTARLIK PRINSIPI

Yahyoyev Javohir Bahodir o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistri

javohiryahyoyev760@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada xalqaro huquqiy tizimda xalqaro jinoyatlarni oldini olishdagi Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) roli, asosiy mexanizmlari va amalga oshirayotgan choralari chuqur tahlil qilingan. Xususan, BMTning xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash, inson huquqlarini himoya qilish va xalqaro adolatni qaror toptirishdagi sa'y-harakatlari misollar asosida yoritiladi. Maqolada BMT tuzilmalari – Xavfsizlik Kengashi, Xalqaro sud, Inson huquqlari kengashi va boshqa tashkilotlarning faoliyati tahlil qilinadi hamda xalqaro jinoyatlarning oldini olishdagi tizimli yondashuvlar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Birlashgan Millatlar Tashkiloti, xalqaro jinoyatlar, Xavfsizlik Kengashi, Inson huquqlari, xalqaro sud, adolat, tinchlikni ta'minlash, global xavfsizlik.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab insoniyat oldida global xavfsizlik, tinchlikni ta'minlash, ommaviy qirg'in, genotsid, urush jinoyatlari va terrorizm kabi xalqaro jinoyatlarga qarshi kurashish masalalari dolzarb muammo sifatida maydonga chiqdi. Ushbu jinoyatlarning oldini olish va ularni barham topishida Birlashgan Millatlar Tashkiloti muhim rol o'ynaydi. 1945-yilda tashkil etilgan BMT o'zining asosiy nizomida tinchlikni ta'minlash, xalqaro adolatni qaror toptirish va inson huquqlarini himoya qilishni asosiy maqsad qilib olgan.

1. BMTning asosiy maqsad va vazifalari

BMT Nizomining 1-moddasida tashkilotning asosiy vazifalari belgilangan:

Xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash;

Xalqlar o'rtasida do'stlikni rivojlantirish;

Inson huquqlarini himoya qilish;

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlash.

Ushbu vazifalar doirasida xalqaro jinoyatlarning oldini olish BMTning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

2. Xalqaro jinoyatlar tushunchasi

Xalqaro jinoyatlar deganda insoniyatga qarshi jinoyatlar (genotsid, urush jinoyatlari, insoniyatga qarshi jinoyatlar, agressiya) tushuniladi. Ushbu jinoyatlar nafaqat bir davlat, balki butun jahon hamjamiyatiga tahdid soladi.

3. BMT Xavfsizlik Kengashining roli

BMTning eng muhim organlaridan biri bo'lgan Xavfsizlik Kengashi xalqaro tinchlikni saqlash va xavfsizlikni ta'minlash uchun mas'uldir. Kengash o'z faoliyatida sanksiyalar qo'llaydi, tinchlikparvar missiyalarni yuboradi, muayyan mamlakatlarga harbiy aralashuvga ruxsat beradi. Masalan, Yugoslaviyada bo'lib o'tgan fuqarolik urushi davrida Xavfsizlik Kengashi xalqaro tribunal tuzish orqali urush jinoyatchilarini sudga tortgan.

4. Xalqaro jinoyat sudi va BMT hamkorligi

2002-yilda tuzilgan Xalqaro jinoyat sudi (ICC) xalqaro jinoyatlar bo'yicha doimiy sud organi hisoblanadi. BMT bu sud bilan bevosita hamkorlik qiladi. ICC tomonidan sudga tortilgan rahbarlar misolida xalqaro adolatning amalda ishlayotgani ko'rish mumkin

5. BMTning tinchlikparvar missiyalari

BMT butun dunyo bo'ylab 70 dan ortiq tinchlikparvar missiyalarni amalga oshirgan. Bu missiyalar orqali qurolli mojarolar zonalarida tinchlik o'rnatish, tinch aholini himoya qilish va xalqaro jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi.

6. Inson huquqlari kengashining ishi

BMTning Inson huquqlari bo'yicha Kengashi doimiy ravishda inson huquqlarining buzilishi holatlarini o'rganadi, davlatlarga tavsiyalar beradi va

xalqaro hamjamiyatni xabardor qiladi. Shu tariqa, bu kengash xalqaro jinoyatlarga zamin bo'ladigan omillarni aniqlab, ularni bartaraf etish uchun vositachilik qiladi. Xalqaro jinoyatlar — genotsid, urush jinoyatlari, insoniyatga qarshi jinoyatlar va agresiya kabi jinoiy harakatlar — butun insoniyatga tahdid soladi. Zamonaviy globallashuv sharoitida bunday jinoyatlar transmilliy tabiat kasb etgan, ularni bir davlat yoki tashkilotning yolg'iz kuchi bilan cheklash imkoni yo'q. Shu bois, BMT organlari va uning maxsus institutlari tomonidan jinoyatlarga qarshi umumjahon yondashuvlar ishlab chiqilgan va amalga oshirilmoqda.

BMTning asosiy strategiyasi - jinoyatlarni oldini olish, jinoyatchilarning javobgarlikka tortilishini ta'minlash va tinchlikni mustahkamlashga qaratilgan. Quyidagi tahliliy maqolada irish va asosi bo'limlarda bu rolning qanday amalga oshirilishi batafsil bayon qilinadi.

1. Normativ-huquqiy asoslar

Genotsid Konvensiyasi (1948) jinoyatni ta'riflab, uning oldini olish va jazolashni taqozo qiladi.

Rim Statuti (1998) Xalqaro Jinoiy Sud (XJS)ni o'rnatib, genotsid, insoniyatga qarshi jinoyat, urush jinoyati va agresiyani jinoiy javobgarlikka tortishni tartibga soladi .

2. BMT tamoyillari va mexanizmlari

“Himoya mas'uliyati” (Responsibility to Protect, R2P) 2005 yildagi BMT Bosh Assambleya sammiti ma'lumotlariga ko'ra, R2P tom ma'noda jinoyatlarning oldini olishni, jumladan genotsid, urush jinoyati, etnik tozalash va insoniyatga qarshi jinoyatlarga qarshi kompleks mexanizmlar o'rnatishni nazarda tutadi. Bu uch bosqichda amalga oshadi:

1. Holatni aniqlash va baholash;
2. Xalqaro yordam va salohiyatni oshirish;
3. zarur hollarda tezkor va qat'iy choralarga murojaat qilish.

Xalqaro jinoyatchilikka qarshi normativ rezolyutsiyalar

BMT Administrativ kengashi (General Assembly) 2024-yilda insoniyatga qarshi jinoyatlar bo'yicha birinchi xalqaro shartnoma ustida muzokaralar boshlanishini tasdiqladi.

Xavfsizlik Kengashi esa Jinoyatlarni oldini olish va sulhni tiklashda asosiy rol o'ynaydi, bunda u majburlovchi iqtisodiy yoki harbiy choralar qo'llashi mumkin .

3. Tashkilotlar va institutlar

UNODC jinoyatchilikka qarshi strategiyalarni ishlab chiqadi va milliy jinoyatlarni oldini olishni qo'llab-quvvatlaydi.

CCPCJ orqali davlatlar korruptsiya, narkotiklar, terrorizm va transmilliy jinoyatchilikka qarshi hamkorlikni amalga oshiradi.

UNICRI (Turoin, Italiya) 1968 yildan beri jinoyatlarni oldini olish va adliya tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib bordi .

Atrocity prevention uchun ichki mexanizmlar

BMT qator organlari — Inson huquqlari Kengashi, Xalqaro Sud va Bosh Assambleya — atrocity (katta hajmdagi jinoyat) holatlarida jezosiz qolmaslik va barqaror huquqiy qarorlar qabul qilish orqali oldini olish mehanimlarini mustahkamlamoqda .

Amaliyot va hamkorlik

Xalqaro Jinoiy Sud bilan hamkorlik

BMT tinchlik operatsiyalari Munitsipal jinoyatlar (masalan, MINUSCA) doirasida huquqbuzarliklar monitoringi va tergov ishlarida XJS bilan yaqin hamkorlik qiladi.

Diplomatik, texnik va ta'limiy yordam

UNODC va boshqa BMT agentliklari chegaralararo jinoyatchilikka qarshi milliy tizimlarni mustahkamlash uchun treninglar, xavfsizlik standartlari va jamoa mavjudligini ta'minlaydi.

Xalqaro jinoyatlarni oldini olish — bu faqat huquqiy jarayon emas, balki siyosiy, ijtimoiy va madaniy jihatlarini ham qamrab oluvchi murakkab tizimdir. Bu tizimda Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) markaziy o‘ringa ega bo‘lib, u global xavfsizlikni ta‘minlash, inson huquqlarini himoya qilish va jinoyatchilarning jazolanishiga zamin yaratish orqali xalqaro hamjamiyat oldidagi mas‘uliyatini bajarib kelmoqda.

BMT tomonidan 1948 yildan boshlab qabul qilingan Genotsidning oldini olish va jazolash to‘g‘risidagi konvensiya, 1998 yilda imzolangan Rim statuti, hamda Xalqaro jinoiy sudning tashkil etilishi — bu yo‘nalishdagi muhim tarixiy qadamlardandir. BMTning Xavfsizlik Kengashi, Inson huquqlari Kengashi, UNODC, CCPCJ va UNICRI kabi tuzilmalari jinoyatlarni aniqlash, oldini olish, tergov qilish va jazolashda faol ishtirok etmoqda.

“Himoya mas‘uliyati” (Responsibility to Protect) tamoyili orqali BMT insoniyatga qarshi jinoyatlar sodir etilishining oldini olishda davlatlararo hamkorlikni kuchaytirib, favqulodda hollarda xalqaro jazo choralarini ko‘rish mexanizmini yaratgan.

Biroq, BMT faoliyatining ba‘zi cheklovlari ham mavjud. Ayniqsa, Xavfsizlik Kengashi doimiy a‘zolarining veto huquqi, ba‘zida xalqaro huquqbuzarliklar bo‘yicha zarur choralar ko‘rilmasligiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, ayrim mamlakatlarning Xalqaro jinoiy sud yurisdiksiyasini tan olmasligi ham global adolat tamoyillarini to‘liq amalga oshirishda to‘siq bo‘lib qolmoqda.

Shunga qaramay, BMT doirasida qabul qilinayotgan yangi tashabbuslar, jumladan, insoniyatga qarshi jinoyatlarni tartibga soluvchi xalqaro konvensiya ustida muzokaralarning boshlanishi, global miqyosda jinoyatlarga qarshi kurashish samaradorligini oshiradi.

Xulosa

Xalqaro jinoyatlarni oldini olishda Birlashgan Millatlar Tashkiloti muhim strategik va amaliy rol o‘ynaydi. U nafaqat xalqaro qonuniy mexanizmlarni ishlab

chiqadi, balki ularni amalga oshirishda ham faol qatnashadi. BMT tomonidan olib borilayotgan ishlar xalqaro hamjamiyatda tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashda asosiy omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Kelajakda bu tashkilotning roli yanada ortishi, xalqaro jinoyatlarga nisbatan jazosizlikka barham berilishi uchun muhim kafolat bo'lib qoladi.

Yuqoridagi ma'lumotlarga tayanib ilmiy ishimizni xulosalaydigan bo'lsak, avvalo, aytishimiz mumkinki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti ikkinchi jahon urushidan keyin tuzilgan eng yirik uyushma bo'lib, o'z faoliyatida avvalgi Millatlar Ligasining davomchisi bo'lib kelmoqda. Millatlar Ligasi o'z faoliyatida muvaffaqiyatsizlikka uchraganidan farqli ravishda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tashkil topish jarayonida aksariyat a'zo davlatlar huquqiy boshqaruv tizimida allaqachon demokratiya boshqaruvning asosiy tizimiga aylanib ulgurgan edi. Bu omil esa tashkilotning Millatlar ligasiga qaraganda uzoqroq faoliyat olib yurishiga zamin yaratgan desak bo'ladi.

Xalqaro jinoyatlarga qarshi kurashishda asosan tashkilot tarkibidagi Xavfsizlik kengashi muhim ahamiyat kasb etadi va barcha holatlarda Bosh Assambleya va tashkilotning boshqa organlar bilan hamkorlik asosida faoliyat olib boradi. Xavfsizlik kengashi Xalqaro jinoyatlarga qarshi kurash va ularni oldini olish bilan shug'ullanadigan bo'lsa, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tarkibidagi Xalqaro jinoyat sudi esa bevosita javobgarlik masalalarini belgilashga qaratilgan o'z yurisdiksiyasiga ega mustaqil organ hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi. – Nyu-York: BMT, 1945.
2. Tunkin G.I. Tahriri ostida: Xalqaro huquq. – Moskva: Xalqaro munosabatlar nashriyoti, 2002. – 456 bet.
3. Kazantsev S.A. Xalqaro jinoyatlar va davlatlarning javobgarligi. – Moskva: Yuridik adabiyotlar, 2009. – 322 bet.

4. Boister N., Bisset A. “Xalqaro jinoyat amaliyoti”, Oksford universiteti nashriyoti, 2020.
5. Barkerov S.A. BMT Xavfsizlik Kengashining xalqaro jinoyatlarning oldini olishdagi roli. – Xalqaro huquq jurnali, №3, 2018. – 21–34-betlar.
6. Cassese A. “Xalqaro jinoyat huquqi”. – Oksford: Oksford universiteti nashriyoti, 2008. – 592 bet.
7. Xalqaro jinoyat sudi nizomi (Rim nizomi). – Rim, 1998.
8. BMT Bosh kotibining “Mojoro va mojudan keyingi davrlarda qonun ustuvorligi va o‘tish davri adolati” to‘g‘risidagi hisobotidan // BMT Xavfsizlik Kengashi. S/2004/616.
9. Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy veb-sayti – <https://www.un.org/uz>
10. Xalqaro jinoyat sudining rasmiy veb-sayti – <https://www.icc-cpi.int>